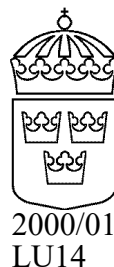


Lagutskottets betänkande

2000/01:LU14

Några frågor om arv och testamente



Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet tre motioner som väckts under den allmänna motionstiden år 2000. Motionerna rör laglottsinstitutet, arvsrättens utsträckning och möjligheter till registrering av testamente.

Utskottet avstyrker motionerna.

Till betänkandet har fogats två reservationer och ett särskilt yttrande.

Motionerna

2000/01:L408 av Stig Rindborg m.fl. (m) vari föreslås att riksdagen fattar följande beslut:

Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till återinförande av arvsrätt för kusiner i enlighet med vad som anförs i motionen.

2000/01:L409 av Stig Rindborg och Elizabeth Nyström (m) vari föreslås att riksdagen fattar följande beslut:

Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till sådan ändring att rätten till laglott försvinner samtidigt som förälders försörjningsplikt upphör.

2000/01:L414 av Tanja Linderborg m.fl. (v) vari föreslås att riksdagen fattar följande beslut:

Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till sådan lagändring att möjligheten att registrera testamenten återinförs enligt vad i motionen anförs.

Utskottet

Gällande rätt

Enligt 2 kap. ärvdabalken om rätt till arv går arvet i första hand till den avlidnes bröstarvingar, dvs. barn och deras avkomlingar, med det undantag som följer av 3 kap. när den avlidne efterlämnar make eller maka. Om något barn till den avlidne har dött före den avlidne och efterlämnat barn skall dessa barnbarn till arvlåtaren dela det avlidna barnets lott lika. Hälften av den arvslott som en bröstarvinge är berättigad till enligt dessa regler kallas laglott. Laglotten har arvingen alltid rätt att få ut i arv efter arvlåtaren.

Skulle arvlåtaren ha testamenterat bort egendom som omfattas av laglottsanspråket, kan bröstarvingen påkalla jämkning av testamentet. Jämkning

skall begäras inom sex månader från det att bröstarvingen fick del av testamentet. Sker inte det har bröstarvingen förlorat sin rätt. Bröstarvinges laglott skyddas inte bara mot testamente utan även mot gåva som till syftet är att likställa med testamente.

Saknar den avlidne bröstarvingar är den avlidnes föräldrar eller – om någon av dem eller båda har dött – syskon och deras avkomlingar närmast berättigade till arv (andra arvsklassen). Finns inte någon i andra arvsklassen i livet går arvet i stället till far- och morföräldrar och deras barn, dvs. den avlidnes farbröder, fastrar, morbröder och mostrar (tredje arvsklassen). Barn till den sistnämnda kategorin av arvingar – dvs. den avlidnes kusiner – har sedan år 1928 inte någon arvsrätt.

I 3 kap. ärvdabalken finns särskilda regler om makars arvsrätt. Efter de ändringar som genomfördes i samband med att riksdagen år 1987 antog äktenskapsbalken gäller numera att den efterlevande maken har rätt till arv före såväl bröstarvingar som arvingar i andra och tredje arvsklassen (prop. 1986/87:1, bet. LU18, rskr. 159). En make skall vid den andre makens död sålunda ta arv framför makarnas gemensamma bröstarvingar, vilka i stället getts rätt till arv efter den först avlidne maken vid den efterlevande makens död. Om det finns efterarvingar innehar den efterlevande maken under sin livstid den arvfallna egendomen med fri förfoganderätt.

Finns det bröstarvingar efter den först avlidne som inte också är den efterlevandes barn, s.k. särkullbarn, gäller särskilda regler. Särkullbarn har rätt att omedelbart få ut sitt arv efter en avliden förälder.

Om det inte finns någon efterlevande med ett så nära släktskap till den avlidne som sagts ovan, tillfaller arvet en särskild fond, Allmänna arvsfonden. Närmare regler om Allmänna arvsfonden finns i lagen (1994:243) om Allmänna arvsfonden av vilken framgår att fonden har till ändamål att främja verksamhet av ideell karaktär till förmån för barn, ungdomar och personer med funktionshinder. Fondens egendom förvaltas av Kammarkollegiet. Fördelning av stöd ur fonden beslutas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, Arvfondsdelegationen eller annan myndighet. Fonden får helt eller delvis avstå arv till någon annan, om det med hänsyn till uttalanden av arvlåtaren eller andra särskilda omständigheter kan anses överensstämma med arvlåtarens yttersta vilja. Även i annat fall får arv avstås till arvlåtarens släkting eller någon annan person som har stått arvlåtaren nära, om det kan anses skäligt.

I ärvdabalken finns även bestämmelser om testamente. I testamentet bestämmer en person om sin kvarlåtenskap, dvs. om fördelning och förvaltning av egendomen efter sin död. För att kunna upprätta ett giltigt testamente krävs i regel att testamentsgivaren, testatorn, fyllt 18 år. Ett testamente skall upprättas skriftligen, undertecknas av testatorn personligen och bestyrkas av två samtidigt närvarande testamentsvittnen. Testatorn kan när som helst ändra sitt testamente, och ett senare testamente gäller alltid framför ett tidigare. Några särskilda regler om registrering av testamente finns inte. Den som har en handling som han eller hon är rädd skall gå förlorad har emellertid möjlighet att vid tingsrätten begära bevisupptagning till framtida säkerhet enligt reglerna i 41 kap. rättegångsbalken.

När testatorn avlidit skall testamentet delges arvingarna. Delgivningen skapar utgångspunkt för lagens regler om klandertalan mot testamentet. Om arvingen inte väcker klandertalan inom sex månader efter det att han eller hon erhöll del av testamentet har rätten att göra gällande att testamentet är ogiltigt gått förlorat. Delgivningen av testamentet bildar också utgångspunkt för den frist som gäller för en bröstarvinge som vill påkalla jämkning av testamentet för att få ut sin laglott. Inom tre månader efter ett dödsfall skall bouppteckning upprättas efter den avlidne. Bouppteckningen skall inges till tingsrätten för registrering. Om det finns testamente, skall detta fogas till bouppteckningen. I enlighet med riksdagens beslut hösten 1999 och den 24 januari 2001 skall ansvaret för inregistrering av bouppteckningar och för arvsbeskattning den 1 juli innevarande år föras över från tingsrätterna till skatteförvaltningen (prop. 2000/01:21, bet. JuU7).

Motionerna

Stig Rindborg och Elizabeth Nyström (båda m) hävdar i motion L409 att en testators vilja alltid bör respekteras. I dagens samhälle utgör, anför motionärerna, familjen inte längre det yttersta skyddsnätet, och det är därför olämpligt att staten genom lagstiftning lägger sig i hur föräldrar önskar disponera egendomen efter sin bortgång. I de fall där föräldrarna av någon anledning inte önskar att ett eller flera barn skall få del av deras egendom bör detta sålunda respekteras. Motionärerna hemställer mot den nu angivna bakgrunden att riksdagen skall begära att regeringen lägger fram förslag som innebär att icke försörjningsberättigade barns rätt till laglott försvinner.

I motion L408 av Stig Rindborg m.fl. (m) föreslås att arvsrätten för kusiner skall återinföras. Motionärerna anför att en arvsrätt för kusiner skulle medverka till att släktbanden stärks. Till saken hör även, enligt vad som anförts i motionen, att senare års invandring till Sverige medfört att familjens och släktens funktion som socialt och ekonomiskt skyddsnät har förstärkts. Motionärerna pekar även på den situationen att en hel familj i ett slag utplånas genom en svår olycka utan att något testamente har skrivits. Följden kan i en sådan situation bli att egendomen tillfaller Allmänna arvsfonden, som kan komma att använda egendomen för ändamål som varit den avlidne helt främmande. Enligt motionärerna bör regeringen lägga fram förslag till ett återinförande av arvsrätten för kusiner.

Tanja Linderborg m.fl. (v) tar i motion L414 upp frågan om ökade möjligheter att få till stånd en registrering av ett testamente. Eftersom inte alla har tillgång till bankfack, skulle registreringen enligt motionärerna öka möjligheterna för testatorn att säkerställa vad som skall ske med kvarlåtenskapen. En framkomlig väg skulle enligt motionärerna kunna vara att registreringen ägde rum inom ramen för folkbokföringen. Motionärerna föreslår att riksdagen skall begära lagförslag från regeringen som gör det möjligt att registrera testamenten.

Utskottets ställningstaganden

Vad först gäller laglottsinstitutet vill utskottet påminna om de överväganden som gjordes när nuvarande arvsregler antogs av riksdagen år 1987. I det ärendet behandlades också motioner som från olika utgångspunkter kritiserade de föreslagna ändringarna. I sitt av riksdagen godkända betänkande (1986/87:LU18) erinrade utskottet om att laglottsinstitutet har två syften, nämligen dels att bevara en del av den avlidnes kvarlåtenskap åt dennes närmaste släktingar, dels att skapa rättvisa mellan bröstarvingarna inbördes och förhindra att arvlåtaren genom testamente i alltför hög grad gynnar någon eller några av dem på de övrigas bekostnad. Enligt utskottets mening kunde det med visst fog hävdas att inte någon i dagens samhälle är för sin försörjning beroende av ett arv från sina föräldrar. Utskottet ansåg att laglotten som en ekonomisk garanti därför har mindre vikt numera. Enligt utskottet kunde laglotten ändock inte anses ha spelat ut sin roll för bröstarvingarna. Särskilt för särkullbarn har den fortfarande betydelse, och i ett äktenskap där makarna har gemensamma barn kan den ena maken av olika skäl vilja prioritera dessa barn på bekostnad av barn som maken har i ett tidigare äktenskap eller tillsammans med en förälder som han eller hon inte varit gift med. Ett avskaffande av laglottsinstitutet skulle, fortsatte utskottet, innebära att fältet lämnades fritt för makarna att helt utesluta särkullbarnen från arvsrätt. En sådan ordning framstod enligt utskottet inte som tillfredsställande med tanke särskilt på att barn till föräldrar som inte varit gifta med varandra först i början av 1970-talet fick rätt till arv efter sin far och dennes släkt och att denna reform ännu inte helt slagit igenom i den allmänna rättsuppfattningen. För ett bibehållande av rätten till laglott talade vidare, enligt utskottets mening, att denna är djupt förankrad i det allmänna rättsmedvetandet och att det i detta avseende i princip råder nordisk rättslikhet. På grund av vad som nu anförts ansåg utskottet att laglottsinstitutet som sådant inte borde avskaffas.

Våren 1997 var laglottsinstitutet återigen föremål för utskottets överväganden. Utskottet avstyrkte då en motion som liknar den nu aktuella L409. Enligt utskottets mening ägde vad som anförts år 1987 alljämt giltighet (bet. 1996/97:LU8).

I sammanhanget kan nämnas att Ärvdabalksutredningen haft regeringens uppdrag att bl.a. granska 1988 års ärvdabalksreform utifrån frågeställningarna om huruvida reglerna fått avsedda verkningar och om de medfört några oönskade konsekvenser eller oförutsedda problem. Utredningen har avlämnat delbetänkandet (SOU 1996:160) Bouppteckningar och arvsskatt, vari föreslogs att skattemyndigheterna skulle ta över ansvaret att registrera bouppteckningar, samt slutbetänkandet (SOU 1998:110) Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring. I sistnämnda betänkande drar utredaren slutsatsen att 1988 års ändringar i arvsordningen synes stå väl i överensstämmelse med allmänhetens rättsuppfattning och att reformen således fått önskat genomslag. Bland annat konstateras att det inte finns skäl att ytterligare försöka förstärka det relativt omfattande skydd för särkullbarn som redan finns. Tvärtom kan, enligt vad som anförts i betänkandet, ifrågasättas om inte en mer grundläggande genomlysning av bl.a. laglottsinstitutet är

påkallad i syfte att pröva nuvarande avvägning mellan arvlåtarens och bröstarvingars rätt.

Utskottet vidhåller nu sin tidigare uppfattning och anser inte att laglottsinstitutet som sådant bör avskaffas. Om en sådan närmare genomlysning av laglottsinstitutet som aktualiserats av Ärvdabalksutredningen visar sig vara påkallad, förutsätter utskottet att detta övervägs inom ramen för den fortsatta beredningen av utredningens slutbetänkande.

Med det anförda avstyrker utskottet bifall till motion L409.

Vad härefter gäller frågan om arvsrättens utsträckning erinrar utskottet om att det, i samband med att arvsrätten för kusiner avskaffades, förts ingående diskussioner rörande frågan om hur långt ut i de olika släktleden arvsrätten borde sträcka sig (prop. 1928:21, bet. 1LU21). En omständighet som därvid tillmättes stor betydelse var att arvlåtaren hade möjlighet att genom testamente förordna om sin kvarlåtenskap. När det gällde arvsrätten för syskon till den avlidnes föräldrar uttalade dock första lagutskottet att man inte kunde hänvisa frågan till att lösas testamentsvägen. Arvsrätten för farbröder, fastrar, morbröder och mostrar borde alltså bibehållas. I fråga om arvsrätten för kusiner kom utskottet däremot till motsatt uppfattning. Enligt utskottets uppfattning fanns det inte mellan kusiner en sådan samhörighet som berättigar till arv. Inte sällan var enligt utskottet åtskilliga av kusinerna mer eller mindre främmande för arvlåtaren, och det förekom att inte ens deras antal och namn var bekanta. Att kusinarvsrätten i sådant fall saknar varje hållbar grund syntes för utskottet uppenbart. Ett annat skäl som utskottet åberopade mot arvsrätt för kusiner var den kapitalförstörande verkan som, inte minst när det gällde fast egendom, uppkom i fall då kvarlåtenskapen skulle utskiftas i smådelar inom en kusinskara. Utskottet erinrade vidare om den möjlighet som skulle tillkomma Allmänna arvsfonden att i vissa fall avstå arvet till förmån för exempelvis en kusin.

Som utskottet framhållit då motsvarande motionsyrkanden tidigare avstyrkts (se bet. 1999/2000:LU16) torde det vara förhållandevis sällsynt att en person helt saknar andra, närmare anhöriga än sina kusiner. Det kan därför med fog antas att en arvsrätt för kusiner i det helt övervägande antalet fall inte skulle ha någon betydelse. I sammanhanget bör också enligt utskottet beaktas att i de fall då Allmänna arvsfonden är närmast till arv, fonden har en lagfäst möjlighet att helt eller delvis avstå arvet till förmån för en kusin till arvlåtaren. Härtill kommer att den som känner en stark samhörighet med sina kusiner och därför önskar att gynna dem framför andra har möjligheten att genom testamente förordna om vem kvarlåtenskapen skall tillfalla.

Utskottet avstyrker härmed bifall till motion L408.

När det slutligen gäller motionsspörsmålet om ökade möjligheter att registrera testamenten, kan utskottet för sin del konstatera att de möjligheter som tidigare funnits och alltså finns att till tingsrätten inge testamenten till framtida säkerhet inte torde ha efterfrågats i någon nämnvärd utsträckning. Såvitt utskottet har sig bekant är inte heller registreringen som sådan av ett testamente ägnad att på något mer påtagligt sätt öka förutsättningarna att säkerställa testamentets innehåll. Då heller inget framkommit som visar att det skulle finnas ett behov av ökade möjligheter att registrera testamenten, är utskottet inte berett att förordna ändrade regler i detta avseende. Om det emel-

lertid – när ansvaret för inregistrering av bouppteckningar överförs till skatteförvaltningen – skulle visa sig ändamålsenligt med en registrering av testamenten inom ramen för folkbokföringen, utgår utskottet från att för- och nackdelarna med en sådan ordning som förespråkas i motionen kommer att bli föremål för förnyade överväganden.

Motion L414 avstyrks.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *laglott*
att riksdagen avslår motion 2000/01:L409,
res. 1 (2 m)
2. beträffande *kusiners arvsrätt*
att riksdagen avslår motion 2000/01:L408,
res. 2 (m, kd)
3. beträffande *registrering av testamente*
att riksdagen avslår motion 2000/01:L414.

Stockholm den 13 februari 2001

På lagutskottets vägnar

Tanja Linderborg

I beslutet har deltagit: Tanja Linderborg (v), Rolf Åbjörnsson (kd), Stig Rindborg (m), Karin Olsson (s), Henrik S Järrel (m), Nikos Papadopoulos (s), Elizabeth Nyström (m), Marina Pettersson (s), Christina Nenes (s), Tasso Stafilidis (v), Kjell Eldensjö (kd), Berit Adolfsson (m), Anders Berglöv (s), Viviann Gerdin (c), Ana Maria Narti (fp), Christina Pettersson (s) och Raimo Pärssinen (s).

Reservationer

1. Laglott (mom. 1)

Stig Rindborg och Elizabeth Nyström (båda m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 5 börjar med ”Utskottet vidhåller” och slutar med ”motion L409” bort ha följande lydelse:

Som motionärerna påpekar kan man enligt utskottet inte bortse från att laglottsinstitutet har tillkommit under helt andra samhällsförhållanden än dem vi har i dag. Alla medborgare kan, sedan de blivit myndiga, ingå alla slags avtal med varandra. Samma regel bör gälla för en arvlåtare i förhållande till de myndiga bröstarvingarna. I stället är det därför, enligt utskottets mening, mer naturligt att testatorns vilja får råda oinskränkt, och i de fall föräldrarna av

någon anledning inte önskar att ett eller flera barn skall få del av deras egendom bör detta respekteras.

I likhet med Ärvdabalksutredningen och motionärerna bakom motion L409 anser utskottet mot den nu angivna bakgrunden att tiden nu är mogen för en närmare genomlysning av laglottsinstitutet. En sådan utredning bör enligt utskottet syfta till att åstadkomma en ordning som innebär att icke försörjningsberättigade barns rätt till laglott försvinner.

Vad utskottet nu anfört bör riksdagen, med bifall till motion L409, som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under 1 bort ha följande lydelse:

1. beträffande *laglott*

att riksdagen med bifall till motion 2000/01:L409 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

2. Kusiners arvsrätt (mom. 2)

Rolf Åbjörnsson (kd), Stig Rindborg (m), Henrik S Järrel (m), Elizabeth Nyström (m), Kjell Eldensjö (kd) och Berit Adolfsson (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 5 börjar med ”Vad härefter” och slutar med ”motion L408” bort ha följande lydelse:

Enligt utskottets mening är de argument som motionärerna åberopar för ett återinförande av arvsrätten för kusiner väl underbyggda. Familjen är nämligen, som också motionärerna påpekar, den mest grundläggande gemenskapen, och ett återinförande av kusinarvsrätten kan bidra till ett stärkande av släktbanden. Därtill kommer att familjen och slakten genom senare års invandring kommit att få än större betydelse. Några sakliga skäl som talar emot kusinarvsrätten kan utskottet inte finna. Enligt utskottets uppfattning kan den nuvarande begränsningen av arvsrätten i tredje arvsklassen över huvud taget inte försvaras på sakliga grunder utan måste ses som ett uttryck för en gången tids rättspolitiska värderingar, vilka utskottet inte kan ställa sig bakom. Utskottet vill i det sammanhanget understryka vad i motionen anförts om det principiellt oriktiga i att staten inträder som arvinge då en avliden efterlämnar så nära släktingar som kusiner, något som kan te sig direkt stötande i fall då fondens medel används till ändamål som varit helt främmande för den avlidne. Regeringen bör mot denna bakgrund snarast återkomma med ett lagförslag i enlighet med vad utskottet nu förordat.

Vad utskottet anfört om ett återinförande av arvsrätten för kusiner bör riksdagen, med bifall till motion L408, som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande *kusiners arvsrätt*

att riksdagen med bifall till motion 2000/01:L408 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

Särskilt yttrande

Registrering av testamente

Tanja Linderborg och Tasso Stafilidis (båda v) anför:

Vi anser att alla människor, oberoende av social tillhörighet, bör ha en rimlig möjlighet att säkerställa vad som skall hända med deras kvarlåtenskap. Många människor har emellertid inte möjlighet att förvara ett testamente i bankfack, och samtidigt är, som motionärerna påpekar, den möjlighet som nu finns att registrera testamenten inte helt ändamålsenlig.

Eftersom ansvaret för inregistrering av bouppteckningar inom kort skall föras över till skatteförvaltningen och frågan om en lämplig ordning för registrering av testamenten torde kunna övervägas i det sammanhanget, har vi emellertid inte funnit anledning att reservera oss till förmån för motion L414.